

PRÍCESTNÉ STĽPY NA ORAVE OD ZAČIATKU 18. PO ZAČIATOK 20. STOROČIA

Michal ČAJKA

Katolícka univerzita v Ružomberku
Katedra výtvarnej výchovy
Hrabovská cesta 1
034 01 Ružomberok
michal.cajka@ku.sk

ČAJKA, Michal. Columns by the Roads in Orava Region from the early 18th to the Beginning of the 20th Century. In *Studia Historica Nitriensia*, 2019, vol. 23, no. 1, pp. 67-90, ISSN 1338-7219, DOI: 10.17846/SHN.2019.23.1.67-90.

Contribution deals with the columns by the roads with religious figural compositions in Orava region. We assess the preconditions for the origin and development of their creation, especially the strong counter-reform process in the area. The basis of the study is the extensive mapping of objects in the field, the determination of their basic formal, structural and stylistic features, more accurate localization as well as the processing of their iconographic program. From the time point of view, we focus on the period starting 1705, when the oldest column in Trstená was built, until 1917, when the newest column in Horná Zubrica is dated. We have divided this framework definition into three shorter stages, in which we describe individual realizations and evaluate their characteristic features.

Kľúčové slová: Prícestné stĺpy; Orava; ikonografia; barok; klasicizmus; ľudové umenie;

Keywords: Columns by the Roads; Orava Region; Iconography; Baroque; Classicism; Folk Art;

Úvod do problematiky

Predmetom našej štúdie je zhodnotenie špecifického fenoménu tvorby prícestných kamenných stĺpov so sochárskou výzdobou v regióne Orava. Aj keď principiálne budeme mať na zreteli umenovedný uhol pohľadu, nemôžeme ignorovať širší historický, spoločenský a krajinný kontext, v ktorom uvedené objekty vznikli a ktorý sa odzrkadlil na ich podobe.

Tento problematike sa u nás v minulosti venoval zásadným spôsobom Jiří (Juraj) Langer, ktorý vykonal na Orave najmä na začiatku 60. rokov 20. storočia základný terénny výskum, a to vrátane tej časti, ktorá v súčasnosti patrí Poľskej republike. Výsledkom rozsiahlych výskumných aktivít bolo niekoľko štúdií venovaných

danej téme v rámci viacerých obecných monografií¹, ale tiež práce syntetického charakteru publikované v spolupráci s ďalšími autormi². J. Langer sa zaoberal aj osobnosťami významných sochárskych, resp. všeobecne umelecky aktívnych rodín v regióne v minulosti, najmä významnou rodinou Belopotockých.³ Na výskumy J. Langer nadviazala v nedávnej minulosti E. Beňušová, avšak zatiaľ bez zásadnejších zistení.⁴ Z poľských autorov najzásadnejšie výskumné aktivity vykonal Mikołaj T. Trajdos, ktorý ich výsledky rozsiahlo publikoval. Svoje aktivity, viazané na územie Poľska, korunoval pomerne rozsiahlou syntetickou prácou o tomto druhu umeleckej produkcie.⁵

Prícestné stĺpy sú osobitným prejavom umeleckej aktivity, ktorú na Orave zabezpečovali väčšinou miestni ľudoví sochári. Sú súčasťou širšieho prúdu umeleckej tvorby, ktorá sa týkala rôznych sochárskych, ale aj maliarskych diel vytvorených z kameňa a z dreva, ktoré boli určené pre kostolné stavby, ako aj pre drobné sakrálné diela. Medzi tie komornejšie práce patria diela umiestnené v murovaných kaplnkách, v nikách na priečeliach domov a sypární, ktoré mali ochranný charakter, ako aj samostatné sochárske diela určené do verejného priestoru. Pri týchto prácach nebol predurčený žiaden vzťah k architektúre a stali sa tak pre Oravu prvými sochárskymi prácami pre verejný priestor vôbec. To determinovalo nový vzťah k lokalizácii diela a prispelo k vzniku viacerých zaujímavých krajinných kontextov, ku ktorým sa neskôr vrátíme.

Z menšej sakrálnej tvorby boli vytvorené okrem samotných prícestných stĺpov aj oveľa rozšírenejšie prícestné či cintorínske krucifixy, na driekoch ktorých sa takisto niekedy vyskytla reliéfná sochárska výzdoba. Týmto dielam, ktoré sa vyskytujú na Orave v relatívne veľkom počte, sa v príspevku nevenujeme. Súvisí to s viacerými objektívnymi príčinami. Ich veľká početnosť zapríčinila, že ich mapovanie zatiaľ nie je z našej strany ukončené. Prícestné a cintorínske kríže sa nachádzajú často na veľmi vzdialených a neprístupných miestach a ich dokumentovanie je tak pomerne náročné. Druhý a nemenej zásadný faktor je skutočnosť, že pri nich je oveľa viac ambivalentná ich umelecká kvalita. Okrem sochársky kvalitných diel tu nachádzame aj prakticky bezcenné objekty priemyselne odlievaných či inak masovo vyrábaných krucifixov. Neznamená to však, že sa nimi v budúcnosti nebudeme zaoberať, bude však nevyhnutné účelne si stanoviť vhodné metodologické kategórie ich spracovania. V štúdiu sa nevenujeme

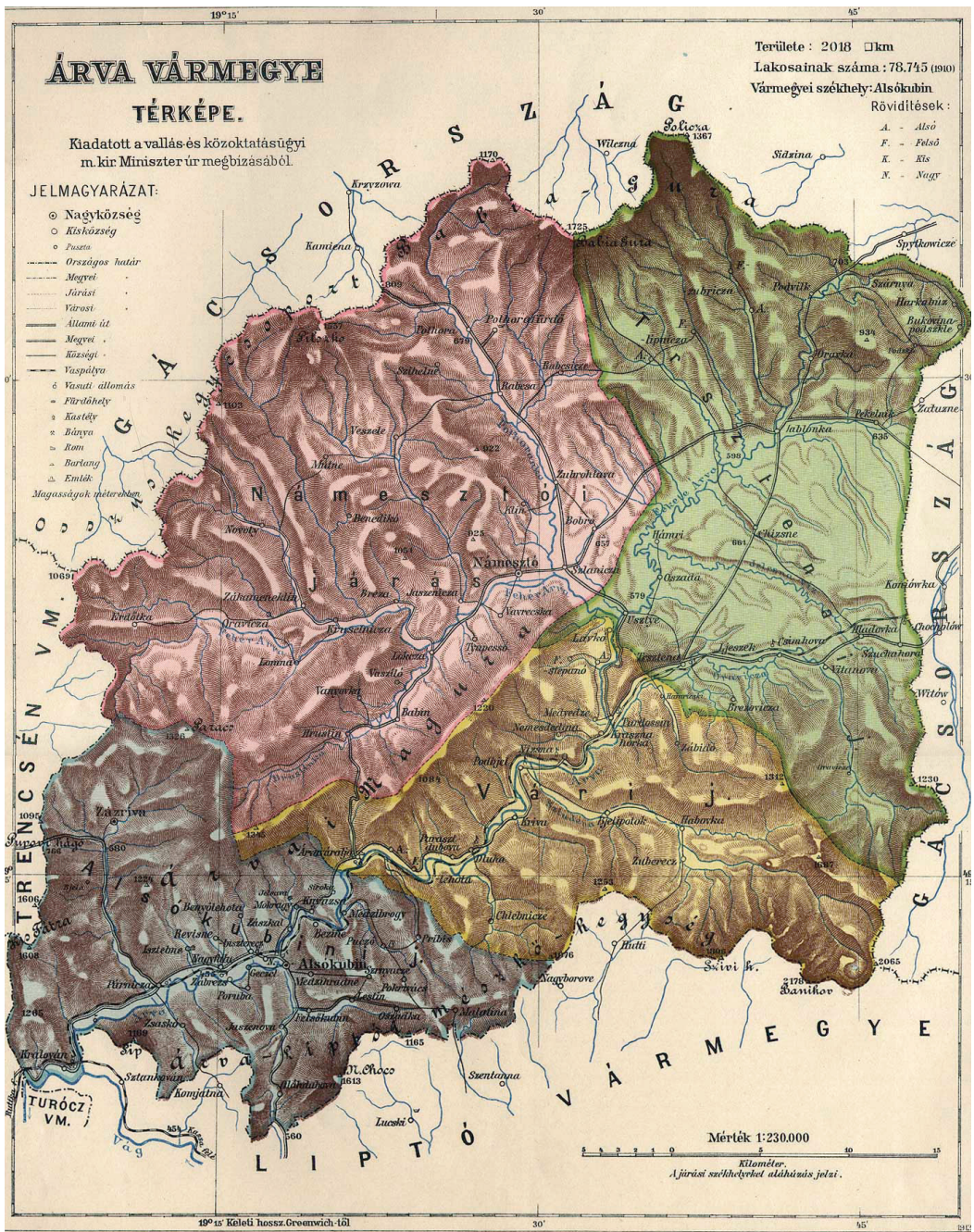
¹ LANGER, Juraj. Ľudová architektúra a kultúra sídelného prostredia. In HUBA, Peter et al. *Novoľ. Martin: Neografia, 1991, s. 104-127.* LANGER, Juraj. *Pôvodná architektúra.* In HUBA, Peter et al. *Mutné. Dolný Kubín: Peter Huba, 1997, s. 92-117;* LANGER, Juraj. *Pôvodná architektúra.* In HUBA, Peter et al. *Oravské Veselé. Dolný Kubín: Peter Huba, 1998, s. 138-154.*

² LANGER, Juraj. *Oravské kamenárstvo.* In *Vlastivedný časopis, 1965, roč. 14, č. 2, s. 86-88;* SVOBODOVÁ, Júlia – LANGER, Juraj. *Oravské kamenné reliéfy.* In *Slovenský národopis, 1970, roč. 18, č. 2, s. 310-322;* LUPTÁKOVÁ, Eva – LANGER, Juraj. *Túžba, viera, umenie.* In HUBA, Peter et al. *Cesty do minulosti Oravy. Dolný Kubín: Peter Huba, 1993, s. 74-104.*

³ LANGER, Juraj. *Rodové korene slovenského sochára A. Belopotockého.* In *Vlastivedný časopis, 1971. roč. 20, č. 4, s. 190-191.*

⁴ BEŇUŠOVÁ, Elena. *Kamenné stĺpy a kríže v goralských obciach beskydskej časti Oravy.* In *Zborník Oravského múzea, 2011, roč. 28, s. 152-165.*

⁵ TRAJDOS, Tadeusz Mikołaj. *Przydrożne i cmentarne figury kamienne na Orawie w granicach Polski.* *Zubrzyca Górna: Muzeum – Orawski park Etnograficzny w Zubrzycy Górnej, 2016. 214 s.*

Obr. 1. Mapa Oravy z roku 1910 s vyznačením hraníc slúžnovských okresov.
(Zdroj: www.lazarus.elte.hu)

drobným samostatným sochárskym dielam umiestneným v kaplnkách a na priečeliach domov, aj keď podobne ako pri prícestných a cintorínskych krucifixoch si uvedomujeme mnohé umelecké, štýlové a autorské väzby.

Typologické a geografické východiská

V našej štúdiu budeme ako prícestné kamenné stĺpy chápať samostatne stojace sochárske diela, ktoré sa principiálne skladajú z troch základných častí: podstavca (sokla), vertikálneho drieku a dominantnej sochárskej kompozície položenej na rímse či hlavici. Ústredná socha, resp. súsošie nesie hlavný ikonografický determinant, pomenúvajúci celý objekt. Prícestné kamenné stĺpy boli osadené v mestskom či dedinskom priestore, ale aj vo voľnej krajine. Od okolia boli zväčša vyčlenené kamennou ohradou. Ich spoločným znakom je, že ich vztýčili v blízkosti dopravnej komunikácie.

Pri výskume sme sa zamerali na celé historické územie Oravy vrátane tej časti, ktorá sa v súčasnosti nachádza v Poľsku. Tým sme mohli riešiť problematiku v jej celistvosti, pretože súčasná hranica medzi oboma časťami regiónu je pre našu tému z umenovedného, ako aj historického hľadiska irelevantná. Z chronologického hľadiska budeme sledovať obdobie približne od prelomu 17. a 18. storočia až do začiatku 20. storočia. V tom čase bola Orava prevažne samostatným administratívnym celkom, ktorý sa nachádzal najskôr na poľsko-uhorskej a neskôr rakúsko-uhorskej hranici. Od prvého delenia Poľska v roku 1772 sa hranica stala vnútroštátnou hranicou medzi dvoma historickými krajinami.

Na takto vymedzenom území sa nám podarilo zdokumentovať doklady viac ako 110 zachovaných prícestných stĺpov. Pokiaľ vychádzame z rozdelenia Oravy na štyri slúžnovské okresy, ktoré vzniklo v roku 1770 a v tejto podobe zaniklo v roku 1920,⁶ tak najmenej prícestných stĺpov vybudovali na dolnej Orave. V tejto časti, ktorú zahŕňal Dolnokubínsky slúžnovský okres, sa zachoval iba jediný stĺp v Malatinej. V „hradnom“ Tvrdošínskom slúžnovskom okrese, ktorý sa niekedy geograficky stotožňuje so strednou Oravou, poznáme 18 prícestných stĺpov. Najviac sa ich zachovalo na hornej Orave. V jej západnej časti, v minulosti tvorenej Námestovským okресom, poznáme 47 prícestných stĺpov. Z toho 26 sa nachádza v tzv. Zamagurí a na západe Oravskej kotliny. Zvyšných 21 poznáme z goralsky hovoriacej podbeskydskej oblasti. Na východnej časti hornej Oravy, v bývalom Trstenskom slúžnovskom okrese, poznáme najväčší počet zo všetkých okresov – 50 objektov. Z toho v podbeskydskej oblasti (dnes Poľská republika) je ich 38 a vo zvyšnej časti okresu sa nachádza 12 stĺpov.

Predpoklady pre tvorbu prícestných stĺpov na Orave

V regióne Oravy bol rozvoj domácej sochárskej produkcie podmienený okrem iných faktorov aj výskytom miestnych zásob pomerne kvalitného pieskovca. Jeho ložiská sa dodnes rozprestierajú v širokom pásme dolnej a strednej Oravy, smerujúc od Medzihradného cez Dolný Kubín, Bziny, Medzibrodie nad Oravou, Pucov, Chlebnice až po Oravský Biely Potok a ďalej Trstenú. Jeden z najstarších záznamov o vývoze kamenárskych výrobkov z Oravy pochádza z roku 1642.⁷ Svedčí o produkcii kamennej dlažby, okrem ktorej sa vyrábali i predmety prak-

⁶ MAŤUGOVÁ, Soňa. Medzníky vo vývoji verejnej správy na Orave. In Zborník Oravského múzea, 2014, roč. 31, s. 87 a 92.

⁷ POVALA, Gabriel. Kamenárstvo v okolí Dolného Kubína. In Zborník Oravského múzea, 1968, roč. 1, s. 104.

Obr. 2. Mapa početnosti výskytu prícestných stĺpov na Orave. Sýtosť sivej od najnižšej (počet 1) až po najvyššiu (počet 8) určuje množstvo stĺpov v chotároch jednotlivých obcí. (Zdroj: autor)

tickej potreby, akými boli napríklad osly, bahríky na stavbu pecí, brúsne kamene a ďalší tovar. Onedlho sa však prejavilo umelecké cítenie a schopnosť opracovať kamenný materiál na náročnejšie predmety.

Druhým zásadným spoločenským faktorom bola náboženská situácia na Orave v období 17. a 18. storočia. Na začiatku 17. storočia bola Orava z veľkej väčšiny súčasťou oravského panstva, ktoré bolo spravované z Oravského hradu. Za Juraja Turzu (1567 - 1616) sa stalo privátnym šľachtickým majetkom. Juraj Thurzo bol významným šíriteľom myšlienok reformácie a organizátorom evanjelickej cirkvi augsburského vyznania v Uhorsku. Keďže sa k nemu pridali aj menší oravskí šľachtici, región sa zmenil na prevažne protestantský.

Situácia však nebola zďaleka taká jednoznačná. Na hornej Orave pôsobili už v 17. storočí rímskokatolícki kňazi pochádzajúci spoza severnej hranice, ktorí sa snažili o zvrátenie pozície oboch náboženstiev. V polovici 17. storočia postavili

katolícke kostoly v Orávke, Rabčiciach a Čimhovej a snažili sa pôsobiť aj na ďalších miestach. Ako etnickí Poliaci využívali jazykovo blízke prostredie a šírili v slovenskom prostredí poľskú kultúru. V období veľkých stavovských nepokojov a náboženských bojov, ktoré pretrvávali celé 17. storočie a skončili sa uzatvorením satmárskeho mieru v roku 1711, bola miestna situácia neprehľadná a dochádzalo k častým zvratom.

Tlak protireformačného rekatolizačného úsilia v stolici, ktorý zásadne podporoval rakúsky vládnucci rod, narastal od prelomu 17. a 18. storočia. Zaujímavosťou v regióne bola silná zaangažovanosť ľudových vrstiev na náboženských udalostiach. Jedným z jej symptomatických prejavov bola účasť oravských richtárov na udalostiach súvisiacich s povstaním Gašpara Piku v roku 1672. Na strane protestantských kurucov bojovali dolnooravskí richtári, na strane cisárskych vojsk katolícki šoltýsi z hornej Oravy, ktorí vyzbrojili početnú skupinu vojakov. Aj z týchto dôvodov získali rody podvlčianskych Vilčekovcov, hornozubrických Moňákovcov a podsklianskych Bukovinských šľachtické armálesy.⁸ Tieto špecifické podmienky v krajine priamo súviseli s inou, tentoraz mierovou formou demonštrácie svojej konfesionalnej príslušnosti a ľudovej zbožnosti vôbec – vôľou zadať vytvorenie pomerne monumentálneho diela s konkrétnym ikonografickým programom.

Vývoj prícestných stĺpov v rokoch 1705 – 1780

Prícestné stĺpy na Orave boli vytvárané v dlhom časovom horizonte viac ako dvoch storočí. Najstarší zachovaný prícestný stĺp so sv. Floriánom vznikol v Trstenej v roku 1705. Nemôžeme však vylúčiť, že vznikli aj staršie exempláre, ktoré sa nezachovali. V rámci základnej analýzy vývoja stĺpov sme sa v tomto štádiu výskumu rozhodli rozdeliť celé obdobie na tri základné časové úseky. Ich vyčlenenie vychádza zo všeobecných historických a slohových kritérií s dôrazom na prostredie Oravy a budeme ho ďalej precizovať. Prvý časový úsek sa týka 18. storočia až do roku 1780, keď začal vládnuť rakúsky cisár Jozef II. Je to obdobie, v ktorom sa postupne presadila na väčšine územia Oravy rekatolizácia a evanjelická cirkev sa až na pár výnimiek udržala iba v dolnej časti Oravy. Tým je vysvetlený tunajší nízky výskyt prícestných stĺpov. Slohovo bolo obdobie poznačené barokovým a neskôr rokokovým výtvarným názorom. Barok mal v rakúskom prostredí expresívnejšiu, ako aj umiernenejšiu klasicizujúcu polohu. Pri ľudovej sochárskej produkcii na Orave sa barokové východiská prejavili s rôznou intenzitou. Prevažne boli poznačené štylizáciou, rustikalizáciou a abstrahovaním východiskových schém.

Najstarší stĺp so sv. Floriánom z roku 1705

Podľa niektorých názorov bolo v 17. storočí na Orave iba 10 % katolíkov, o storočie neskôr sa situácia otočila a ich počet stúpol na 80 %.⁹ V čase, keď vznikol v Trstenej prvý prícestný stĺp, bola dominantnou konfesiou v meste ešte evanjelická.

⁸ KAVUJLAK, Andrej. Hrad Orava. Martin: b.v., 1927, s. 185-187.

⁹ KAVUJLAK, ref. 8, s. 205.

Stĺp so sv. Floriánom objednal mešťan Ján Stefanides a pôvodne stál na dolnom konci námestia.¹⁰ Až neskôr ho premiestnili pred katolícku faru. Socha sv. Floriána je umiestnená na kvadratickom pilieri, ktorý sa smerom k soklu rozširuje po stranách dvoma volútami. Obdobne, ale v redukovanej podobe sa rozširuje aj v hornej časti, kde driek nesie odstupňovanú rímsu. Na rímse je umiestnený niekoľkokrát sa nahor zužujúci prvok, na ktorom je umiestnená socha sv. Floriána. Na drieku stĺpa sa nachádza plastický festón, pod ním je reliéfny kríž a nápis. Podstavec pod sochou je obohatený o dvojicu anjelských hlavičiek.

Druhý najstarší prícestný stĺp sv. Anny

V poradí druhým najstarším prícestným stĺpom je stĺp zasvätený sv. Anne, ktorý bol vztýčený v Podvlku. Situácia v tejto pohraničnej obci bola z konfesionálneho hľadiska jednoznačnejšia ako v Trstenej. Už v roku 1659 tu žilo 160 katolíkov a iba 9 protestantov.¹¹ O rok neskôr, v roku 1660, bola v Podvlku definitívne zrušená luteránska fara a v roku 1687 vznikla tunajšia katolícka farnosť.¹² Aj keď v súčasnosti sa dielo nachádza pri poľnej ceste na Kulichovom vrchu medzi Podvlkom a Orávkou, v minulosti tadiaľto viedla dôležitá dopravná komunikácia. Stĺp sa skladá z nízkeho sokla a masívneho drieku, ktorý má dva kvadratické prvky. Na tom vyššom, subtilnejšom, sú umiestnené reliéfy vpredu kľáčaceho sv. Jozefa s Ježiškom a na bokoch sú rastlinné ornamenty. Na vrchole stĺpa na rímsovitej hlavici je umiestnené súsošie sv. Anny a malej Márie s knížkou. Podľa M. T. Trajdosa dal stĺp postaviť vtedajší podvlčiansky farár Ján Groťovský.¹³ V nedávnej minulosti bol prícestný stĺp obostavaný nevelkou murovanou kaplnkou.

Obr. 3. Stĺp sv. Anny v Podvlku. (Foto: autor)

Najstarší stĺp so sv. Jánom Nepomuckým na Orave

V roku 1733 vznikol v Breze prvý prícestný stĺp zasvätený sv. Jánovi Nepomuckému. Stalo sa tak približne 4 roky po tom, ako bol svätec v roku 1729 kanonizovaný pápežom Benediktom XIII. V Breze, ktorá v tom čase patrila pod faru v Lokci, dali svätcovi typický vizuál, ktorý sa len s malými obmenami onedlho rozšíril po celej Orave. Sv. Ján Nepomucký sa stal obľúbeným protireformačným barokovým svätcom. Stĺp v Breze má na drieku reliéfnu výzdobu Bolestnej Matky Božej umiestnenú v nike. Z nápisov sa dozvieme nielen rok vzniku, ale aj meno jeho objednávateľa, ktorým bol Ján Lokčánsky, príslušník zemianskeho

¹⁰ LUPTÁKOVÁ – LANGER, ref. 2, s. 91.

¹¹ SKORUPA, Andrzej. Kościoły polskiej Orawy. Kraków: Secesja, 1997, s. 66.

¹² TRAJDOS, ref. 5, s. 26 a 28.

¹³ TRAJDOS, ref. 5, s. 31.

rodu pôvodcom z Lokce. Lokčanski boli aj prvými soľtýsmi Brezy.¹⁴

Skôr postavené stĺpy so sv. Jánom Nepomuckým

V roku 1751 dal stĺp so sv. Jánom Nepomuckým vyrobiť farár Jakub Jurčák v Lokci. Pôvodne ho osadili pri vchode do kostola nad potokom.¹⁵ O rok neskôr, v roku 1752, dal v Jablonke v blízkosti cesty do Orávky neďaleko rieky Čierna Orava osadiť svoj prícestný stĺp orávčanský kňaz Ján Grotovský. Driek a sokel zdobia viaceré reliéfy sv. Márie Magdalény, sv. Rozálie, sv. Jána Krstiteľa a sv. Jána Evanjelistu. Túto tendenciu smerujúcu k pokrytiu drieku stĺpa viacerými reliéfmi môžeme sledovať aj v ďalšom diele, tentoraz z roku 1758, ktoré sa nachádza v Orávke, opäť v blízkosti Čiernej Oravy, pri ceste do Dolnej Zubrice. Na farskom pozemku ho dal zrejme postaviť farár Adam Vilček.¹⁶ Na drieku a sokli sú reliéfy sv. archanjela Michala, sv. Barbory, sv. Petra a sv. Jána Krstiteľa. V roku 1759 vznikol obdobný objekt pri kostole v Ústí nad Oravou. Zatiaľ nevieme, kto ho dal vyrobiť. Na jeho drieku sa nachádzajú reliéfy sv. Leonarda, sv. Juraja, sv. Štefana kráľa, sv. Floriána a sv. Ondreja. Po zatopení obce bol presunutý na dnešné miesto v blízkosti ústianskeho cintorína.

Neskôr postavené stĺpy so sv. Jánom Nepomuckým

V roku 1760 vytvorili prícestný stĺp na námestí v Trstenej. Aj keď jeho driek bol nahradený novým v roku 1876, z toho pôvodného sa okrem sochy svätca zachovali aj reliéfy sv. Ondreja a sv. Donáta umiestnené na sokli.¹⁷ V Dolnej Lipnici na križovatke ciest vznikol v roku 1761 ďalší prícestný stĺp so sv. Jánom Nepomuckým. O jeho vznik sa pričínili miestny roľník Jakub Lichosyt a kňaz Ignác Vilček.¹⁸ Na stĺpe sa nachádzajú reliéfy sv. Jakuba staršieho, sv. Lukáša, sv. Marka a sv. Márie Magdalény. Bez väčšej výzdoby drieku a sokla vytvo-

Obr. 4. Stĺp sv. Jána Nepomuckého v Ústí nad Oravou. (Foto: autor)

Obr. 5. Stĺp sv. Jána Nepomuckého v Trstenej. (Foto: autor)

¹⁴ KURUCÁROVÁ, Jana. Zo starších dejín obce. In MAŤOVČÍK, Augustín et al. Breza. Breza: OÚ, 2018, s. 46.

¹⁵ MLYNARČÍK, Jozef. Lokca (1496) 1552 – 1996. Martin: Gradus, 1996, s. 35.

¹⁶ TRAJDOS, ref. 5, s. 113.

¹⁷ LUPTÁKOVÁ – LANGER, ref. 2, s. 91.

¹⁸ TRAJDOS, ref. 5, s. 108-109.

rili v Jablonke ďalší stĺp zasvätený sv. Jánovi Nepomuckému. Toto dielo dal vyhotoviť v roku 1773 Matej Šuvadov v časti obce nazvanej U Šuvadov, a to v blízkosti mlynského náhonu z Borového potoka. V tom istom roku bol vztýčený ďalší stĺp s rovnakou ikonografiou, tentoraz v podvlčianskej časti Zemianstvo, ktorá bola vo vlastníctve šľachtického rodu Vilčekovcov. Práve oni zrejme iniciovali vytvorenie objektu zdobeného rastlinným plastickým ornamentom na drieku stĺpa. Niekde na konci tejto skupiny sochárskych diel je stĺp z Tvrdošína, ktorý je rámcovo datovaný niekde do záveru 18. storočia. Dnes sa nachádza v blízkosti kostola na námestí mestečka a nie je na ňom žiadna iná sochárska výzdoba.

Motív Piety

Z Tvrdošína však pochádza aj staršie a oveľa zásadnejšie dielo z roku 1749, ktoré nesie najstaršie oravské vyobrazenie Piety na prícestnom stĺpe. Bolo postavené na križovatke cesty do Trstenej s vedľajšou komunikáciou pod neskorogotickým Kostolom Všetichsvätých. Motív Piety, t. j. Panny Márie s mŕtvym Ježišom v náručí, je dôležitou mariánskou témou. Na drieku sa nachádzajú reliéfy sv. Márie Magdalény, sv. archanjela Michala a sv. Jána Nepomuckého. V tom istom roku vznikol aj iný prícestný stĺp s motívom Piety – v blízkosti podvlčianskej osady Danielky. Oba stĺpy vykazujú obdobný ikonografický program, čo môže súvisieť s osobnosťou kňaza Adama Vilčeka, ktorý bol farárom v Tvrdošíne a pochádzal z rodu Vilčekovcov, ktorému Danielky patrili. Aj v tomto prípade je na drieku reliéf sv. Márie Magdalény. Pieta z Danielok bola osadená v hornatom teréne neďaleko spomínanej osady v blízkosti lesnej cesty do Orávky.

Motív Immaculaty

Významný mariánsky ikonografický program spodobuje Nepoškvrnenú Panu Máriu, tzv. Immaculatu. Madona v tejto podobe stojí na zemeguli alebo kosáku mesiaca, nohami pristupuje hada. Okolo jej hlavy býva zobrazených 12 hviezd.¹⁹ Najstarším dokladom Immaculaty z Oravy je prícestný stĺp z Oravskej Jasenice datovaný do roku 1753.

Obr. 6. Stĺp s Pietou v Tvrdošíne. (Foto: autor)

Obr. 7. Stĺp s Pietou na Danielkách v Podolku. (Foto: autor)

¹⁹ REMEŠOVÁ, Věra. Ikonografie a atributy svatých. Praha: Zvon, 1991, s. 42.

Formálne konvenčný typ drieku stĺpa, ktorý bol postavený na pamiatku ukončenia morovej epidémie, je zdobený reliéfom sv. Jakuba staršieho. V neďalekom Námestove pri kostole bol postavený stĺp s Immaculátou v roku 1758. Tu je na drieku sv. Florián a sv. Mária Magdaléna. Pekný príklad sochárskeho umenia vznikol v roku 1760 zásluhou miestneho roľníka Jána Baraniaka v Chyžnom na ceste medzi touto obcou a Trstenou.²⁰ Aj tento stĺp je korunovaný Immaculátou s dvojicou anjelikov a jeho driek a sokel je posiaty rozsiahlou reliéfnou výzdobou (sv. Ján Nepomucký, sv. Ján Krstiteľ, sv. Sebastián, sv. Róchus, sv. Rozália, sv. Ondrej a sv. Jozef s Dieťaťom). V roku 1765 bol v Bobrove v blízkosti hranice s Dolnou Lipnicou vztýčený ďalší stĺp. Na drieku má reliéfy sv. Jakuba staršieho, sv. Štefana, sv. Ondreja a sv. Barbory, na sokli sv. Mateja a sv. Rozálie.

Obr. 8. Stĺp s Immaculátou v Chyžnom. (Foto: autor)

Ostatná mariánska ikonografia

Istou obmenou Immaculaty je výjav Panny Márie s Dieťaťom v náručí, stojac na zemeguli či polmesiaci. V Jablonke sa v roku 1753 vyskytol najstarší prípad použitia stĺpa kruhového prierezu na Orave, ktorý vychádza z architektonickej inšpirácie a snaží sa zapojiť do výstavby aj prvky pätky či hlavice. Stĺp je posadený na vyššom sokli, na ktorom sa realizovala tradičná reliéfná výzdoba: sv. Ignác z Loyoly a sv. Anna. Prícestný stĺp vztýčený na Albertovej rali pri ceste do Chyžného dal vyhotoviť Ignác Jablonský, vtedy farár v Nižnej. O niečo neskôr, v roku 1758, vznikol stĺp s rovnakým hlavným námetom v susednej Orávke. V tomto prípade je kompozícia o niečo zložitejšia, pretože zo sokla s reliéfom sv. Márie Magdalény vychádzajú okrem centrálného stĺpa aj podstavce pod sochy sv. Donáta a sv. Floriána. Stĺp dal postaviť orávčanský kňaz Adam Vilček pri miestnom kostole. Do tretice bola táto téma určená pri stĺpe v Podvlku z roku 1759. Pri jeho realizácii však bol zvolený bežnejší variant s hranolovitým driekom s reliéfmi sv. Márie Magdalény, sv. Apolónie a sv. Jána Nepomuckého. Pôvodne sa stĺp nachádzal oproti starej fare pri hlavnej ceste. Ďalším mariánskym motívom bola Mária, Kráľovná nebies (Assumpta), postavená v Dolnej Lipnici v roku 1759. Na drieku stĺpa je

Obr. 9. Stĺp s Immaculátou v Bobrove pri hranici s D. Lipnicou. (Foto: autor)

²⁰ TRAJDOS, ref. 5, s. 89.

umiestnený reliéf Ježiša Krista a na sokli sv. Jozefa. Tento stĺp dal vyhotoviť Ignác Jablonský, o čom nás informuje nápis.

Sv. Trojica a kristologický program

V roku 1760 bol v Dolnej Zubrici postavený stĺp s najstarším zobrazením Sv. Trojice na Orave. Na drieku má reliéf Nanebovzatia Panny Márie. V blízkosti cesty ho na pozemku miestnych šoltýsov Zubrických dal postaviť v tom čase rabčický kňaz Vojtech Zubrický. V dvoch prípadoch sa môžeme na Orave v danom období stretnúť s christologickou ikonografiou. V roku 1761 bol v Chyžnom postavený prístenný stĺp s motívom Krista Trpiteľa (Ecce homo). Na reliéfoch sa nachádza Matka Božia, sv. Matej, sv. Florián a sv. Martin. Stĺp dali na Krušlákovej rali postaviť miestni roľníci Ján a Matej Krušlákovi. Veľmi zaujímavá ikonografická téma bola zadaná sochárom, ktorí sa podieľali na realizácii stĺpa s motívom Premenenia Pána z roku 1762 v Jablonke. Miesto, kde bola socha osadená, nebolo vybraté náhodou. Nachádza sa pri bývalej ceste z Jablonky do Orávky na návrší s veľkolepým výhľadom na okolie vrátane Babej hory v pozadí. Môžeme tu nachádzať naozaj priame prepojenie ikonografie a samotnej lokalizácie. Figúru Krista medzi Mojžišom a Eliášom dopĺňajú apoštoli sv. Peter, sv. Ján a sv. Jakub starší. Na drieku sa nachádza reliéf sv. Jána Krstiteľa. Dielo pravdepodobne objednal orávčanský farár Adam Vilček (v úrade bol v rokoch 1755 – 1776).²¹

Motívy svätcov

Najstarší stĺp so sv. Floriánom z Trstenej z roku 1705, ktorý sem ikonograficky patrí, sme už spomínali vyššie. Sv. Florián je patrónom hasičov a ochrancom pred požiarom, ktorý bol v oblasti Oravy veľkým nebezpečenstvom.²² Ďalší stĺp zasvätený tomuto svätcovi pochádza z obdobia druhej polovice 18. storočia a nachádza sa v Hladovke pred kostolom. Presnejšie datovanie nepoznáme, avšak už skôr bola konštatovaná jeho štýlová podobnosť so stĺpom sv. Jána Nepomuckého z Ústia, ktorý je

Obr. 10. Stĺp s Pannou Máriou s Dieťaťom v Orávke.
(Foto: autor)

Obr. 11. Stĺp s Pannou Máriou, Kráľovnou nebies, v D. Lipnici.
(Foto: autor)

²¹ TRAJDOS, ref. 5, s. 98.

²² RUSINA, Ivan – ZERVAN, Marián. Životopisy svätých. Ikonografia. Bratislava: Pallas, 1994, s. 89.

datovaný do roku 1759.²³ Na hranolovom drieku sa nachádzajú reliéfy sv. Vojtecha, sv. Donáta a sv. Ondreja. Z roku 1768 pochádza prícestný stĺp z Beňadova so sv. Vendelínom, ktorý bol vztýčený priamo v obci. Aj keď hlavná socha je stratená, na drieku sa nachádza reliéf sv. Benedikta. Napokon v roku 1770 bol vo Vitanovej postavený prícestný stĺp so sv. Róchusom, ochrancom proti moru. Nachádza sa priamo v obci a na drieku a sokli nesie reliéfné spracované motívy sv. Rozálie, sv. Sebastiana, sv. Jána Krstiteľa a sv. Kataríny.

Zhodnotenie obdobia

V súvislosti s analýzou kamenných reliéfov na Orave vznikla už dávnejšie ich základná periodizácia, ktorej autormi sú Juraj Langer a Júlia Svobodová. Nimi boli vyčlenené tri základné periódy, pričom do nami vymedzeného prvého časového úseku spadá prvá (do roku 1758) a druhá (1758 – 1773) skupina reliéfov.²⁴ Táto periodizácia bola vytvorená primárne pre reliéfy, a to nielen na prícestných stĺpoch, pričom k trojrozmernej sochárskej produkcii sa nevyjadřila. Pre naše potreby sme sa rozhodli vytýčiť nové základné členenie. Prvá skupina (1705 – 1780) sa vyznačuje niekoľkými spoločnými rysmi. Z ideového, ikonografického, slohového a štýlového hľadiska bola ovplyvnená barokovým slohom. Aj keď jeho intenzita sa rôznym spôsobom zoslabovala, v zásadných princípoch je badateľná. Vôľa vztyčovať stĺpy so sochami mala korene v barokovej religiozite a zbožnosti, dokázala využiť barokový zmysel pre teatralnosť a expresivitu a napokon sa dokázala inšpirovať aj barokovými sochárskymi, architektonickými alebo grafickými predlohami a vzormi. Pre Oravu sa vytvorili základné kompozičné koncepty a ikonografické programy, ktoré sa rozvíjali aj v ďalšom období. Počnúc rokom 1761 sa začali objavovať aj konkrétne osobnosti sochárov a kameňosochárske dielne, najmä rodina Belopotocských z Oravského Bieleho Potoka.²⁵

Obr. 12. Stĺp so Sv. Trojicou v Dolnej Zubrici. (Foto: autor)

Obr. 13. Stĺp s Premenením Pána na hore Tábor v Jablonke. (Foto: autor)

²³ LUPTÁKOVÁ – LANGER, ref. 2, s. 92.

²⁴ SVOBODOVÁ – LANGER, ref. 2, s. 317.

²⁵ LUPTÁKOVÁ – LANGER, ref. 2, s. 92.

Vývoj prícestných stĺpov v rokoch 1780 – 1829

V období rokov 1780 až 1829 sa na rakúskom cisárskom tróne vystriedali traja panovníci: Jozef II., Leopold II. a František I. V tom čase bola zavŕšená stabilizácia náboženských pomerov v stolici. Katolícka cirkev získala dominantnú pozíciu, ale zásluhou Tolerančného patentu si v roku 1781 určité právomoci vydobyla aj protestantská menšina. Región nepriamo zasiahli nielen napoleonovské vojny, ale aj rôzne epidémie, najmä epidémia cholery v roku 1831. V danom období sa ekonomicky konsolidoval Oravský komposesorát, ktorý bol najvýznamnejšou hospodárskou jednotkou v stolici. Zároveň zosilnel význam plátenníkov, ktorí postupne zaznamenali ekonomický vzostup a pričínili sa o rozvoj plátenníckych obcí. V neposlednom rade bolo dôležitým faktorom zriaďovanie nových farností a výstavba nových kostolov za vlády Jozefa II., ktorá sa priamo dotkla aj Oravy.

Stĺpy so sv. Jánom Nepomuckým s bohatšou výzdobou

Trend, ktorý sa dal vypozerovať pri stĺpoch zasvätených sv. Jánovi Nepomuckému v závere predchádzajúceho obdobia na prelome 18. a 19. storočia, zosilnel. Prícestné stĺpy sa na driekoch čoraz viac zbavovali figurálnej reliéfnej výzdoby. Tie ozdobnejšie z nich na jej mieste získali plastickú ornamentálnu výzdobu vychádzajúcu najmä z klasicistického tvaroslovia. Výnimkou je stĺp so sv. Jánom Nepomuckým z roku 1791 z Oravského Veselého. Na jeho drieku sa nachádza reliéfny motív sv. Martina a pod ním erb rodu Revických. Súvisí to s pôsobením tunajšieho kňaza Martina Revického v Oravskom Veselom v rokoch 1789 – 1803. V tom čase boli v blízkosti tunajšieho kostola vztýčené až tri kamenné stĺpy. Na stĺpe z Novote z roku 1805, ktorý sa nachádza pri fare, nachádzame taktiež plastickú ornamentálnu výzdobu. Na sokli ju dopĺňa reliéf hodenia svätca do rieky Vltava. Zaujímavá je zložitejšia kompozícia z Podvlku z roku 1818. Zo sokla vyrastá až trojica kvadratických driekov, z ktorých ústredný nesie sochu sv. Jána Nepomuckého a na dvoch nižších (postranných) sa nachádzajú figúry anjelíkov. Kompozíciu dal postaviť

Obr. 14. Stĺp sv. Jána Nepomuckého v Podvolku.
(Foto: autor)

Obr. 15. Stĺp sv. Jána Nepomuckého v Chyžňom.
(Foto: autor)

Michal Ambrózy, ktorý bol v tom čase prefektom Oravského komposesorátu.²⁶

Stĺpy so sv. Jánom Nepomuckým s jednoduchou výzdobou

Popri tejto menej početnej skupine sa viac rozšíril jednoduchší koncept prícestných stĺpov so sv. Jánom Nepomuckým. Na kvadratických driekoch sa vyskytla len minimálna plastická výzdoba. Takéto stĺpy vybudovali v obci Podbiel v roku 1780, pomerne neproporčne pôsobiaci stĺp v Dlhej nad Oravou v roku 1781, v Jablonke pri Džolku v roku 1809, v Chlebniciach v roku 1806 a pri starom komposesorátnom pivovare v Oravskej Jasenici (presné datovanie neznáme). O niečo bohatšiu plastickú výzdobu nájdeme na stĺpe postavenom v Rabči pri kostole z roku 1821 a v Chyžnom z roku 1821 (pri starej fare). Na oboch stĺpoch sa nachádza plasticky stvárnený jazyk, ktorý je jedným zo svätcových atribútov. Rámcovo do 1. polovice 19. storočia je datovaný prícestný stĺp v Oravskom Podzámku pri ceste na Oravský hrad nad potokom Račová. Na rozdiel od predchádzajúcich sa na rímse nachádza súsošie svätca a dvoch anjelikov po stranách, z ktorých jeden si drží prst na ústach, poukazujúc na skutočnosť, že sv. Ján Nepomucký je strážcom spovedného tajomstva.

Klasicistické tendencie pri stĺpoch so sv. Jánom Nepomuckým

Pôvodne pomerne jednotná kompozičná skladba prícestných stĺpov a určitý zmysel pre poriadok a jednoduchosť sa nám čoraz viac rozpadajú do viacerých formálnych konceptov. V Suchej Hore sa niekedy v druhej polovici 18. storočia objavil nový tvar drieku, ktorý kombinuje kvadratický prvok so stĺpom s hlavicou. Stĺp postavili pri kostole a na jeho vysokom sokli sa nachádza reliéf sv. Jozefa s Dieťaťom. Bobrov sa stal vďaka rozvoju plátenníctva významným oblastným centrom a v roku 1818 mestečkom.²⁷ Plátenníci s obľubou budovali svoje objekty špecifickým architektonickým štýlom, v ktorom nachádzame mnoho klasicistických vzorov. Presnejšie nedatovaný stĺp so sv. Jánom Nepomuckým vznikol v Bobrove na tunajšom

*Obr. 16. Stĺp sv. Jána Nepomuckého v Bobrove.
(Foto: autor)*

*Obr. 17. Stĺp sv. Jána Nepomuckého v Kline.
(Foto: autor)*

²⁶ TRAJDOS, ref. 5, s. 127.

²⁷ NAMISLOVSKÁ, Viera – KURJAKOVÁ, Eva (eds.). Bobrov 1550 – 1998. Bobrov: OÚ, 2000, s. 43.

námestíčku. Na sokli v tvare koryta sa nachádza platňa, na ktorej je posadený vysoký kanelovaný stĺp s redukovanou a štylizovanou iónskou hlavicou, po stranách sú dve vázy. Na stúpe sa nachádza socha svätca s dvoma anjelikmi. Stĺp s pätkou a hlavicou, na ktorom je umiestnený sv. Ján Nepomucký, vznikol pred dolným abafiovským kaštieľom v Hornej Lehote. Socha je oveľa mladšia. O jej vznik sa zaslúžila miestna šľachtická rodina. Jednoduchými formami a minimálnou ozdobnosťou sa vyznačuje proporčne kvalitne vyskladaný stĺp z roku 1811 z Malatinej, ktorý postavili pred novým kostolom. S najväčšou pravdepodobnosťou dal v roku 1820 pred svojou plátenníckou kúriou v Kline vztýčiť prícestný stĺp Anton Skyčák.

Súsošie z Nižnej

Jednoznačne najzložitejšie je sochárske dielo v Nižnej nad Oravou z roku 1825. Nachádza sa vo farskej záhrade v blízkosti cesty a v podstate ide o trojicu stĺpov rozmiestnenú v priestore do vedome usporiadanej priestorovej inštalácie. Na ústrednom stúpe v tvare ihlana či obelisku je sv. Ján Nepomucký, po jeho stranách na samostatných pilieroch sú sochy sv. Jána Evanjelistu a sv. Jána Krstiteľa. Nemôžeme vylúčiť, že niektoré komponenty môžu byť staršie, avšak koncept ako taký vznikol v uvedenom čase. Na stúpoch sa nachádza ďalšia ornamentika, ako aj latinské nápisy, ktoré informujú, že dielo dal vytvoriť miestny farár Ján Nepomuk Drengubjak ako výraz vďaka za to, že prežil povodeň v roku 1813 v Habovke, kde bol vtedy farárom.

Motívy Piety

Na predchádzajúce obdobie plynule nadviazali viaceré mariánske ikonografické témy. Veľmi konvenčne pôsobí Pieta z Ústia nad Oravou datovaná do roku 1788. Jej ikonografický program bol doplnený o prvok siedmich mečov prepichujúcich srdce Panny Márie (Sedembolestná Panna Mária). Socha sa do súčasnosti nezachovala, poznáme len jej archívne fotografie. Na drieku sú reliéfy sv. Martina, sv. Anny, sv. Jána Evanjelistu a sv. Juraja. Dielo dal vytvoriť istý Jozef Bomba a pôvodne sa nachádzalo v obci na Laze.²⁸ Aj stĺp s Pietou

Obr. 18. Stĺp s Pietou v Pekelníku. (Foto: autor)

Obr. 19. Stĺp s Pietou v Bobrove. (Foto: autor)

²⁸ KOHÚT, Ľudovít. Cirkev a náboženský život. In KOHÚT, Ľudovít et al. Pamätnica obce Ústie nad Oravou. D. Kubín: P. Huba, 1988, s. 63.

z Novote z roku 1800 má na drieku a sokli reliéfy sv. Jozefa a Ježiša padajúceho pod krížom. Ďalší podobný stĺp dal vybudovať Matej Novák v Pekelníku v roku 1824. Na drieku je reliéf sv. Jána Nepomuckého, ako aj nápis o autorstve Juraja Belopotockého. Niekedy v prvej polovici 19. storočia dali vyhotoviť Jozef a Žofia Odrobiňákovci prícestný stĺp s Pietou v Bobrove. Jozef Odrobiňák bol podľa všetkého dlhoročným richtárom tohto mestečka.²⁹ Na drieku sa nachádzajú klasicistické (festón) aj barokové (boltec) motívy.

Témy Immaculaty a Panny Márie s Dieťaťom

Nadalej obľúbeným námetom bola Immaculata, ktorej sochy v tom období s veľkou obľubou umiestňovali na stĺpy s okrúhlym prierezom. Tento architektonický prvok používali pre mariánske ikonografické témy aj skôr. Doklady uvedených Immaculát poznáme z Tvrdošína, Nižnej, obidve sú z konca 18. storočia, prípadne z Hruštína zo začiatku 19. storočia. V niekoľkých prípadoch nesú stĺpy štylizované hlavice s evidentnými východiskami v slohovej korintskej či iónskej hlavici. V Jablonke pri kostole dal vztýčiť stĺp s Immaculatou miestny roľník Tobiáš Albertušiak v roku 1809.³⁰ V prípade prícestného stĺpa v Mútnom ide o hlavnú ikonografickú tému tróniacej Panny Márie s Dieťaťom. Dal ho vytvoriť kňaz Jozef Klínovský v roku 1804 a vznikol v dielni Laššákovcov.³¹ Na drieku a sokli stĺpa sa nachádzajú reliéfné spracované naratívne témy Krista Záhradníka a pádu sv. Pavla z koňa. Obdobná téma bola spracovaná na stĺpe z roku 1820 vďaka šoltýskej rodine Mutňanských v Oravskej Lesnej na Kohútiku pri starom kostole. Na drieku sa nachádza reliéf sv. Anny vyučujúcej mladú Panu Máriu.

Najstaršie Korunovanie Panny Márie na Orave

Jednou z najzložitejších kompozícií sochársky stvárňovaných v korunách stĺpov je téma Korunovania Panny Márie Sv. Trojicou. Táto téma bola mimoriadne obľúbená v barokovom umení a často sa nachádzala vo vrcholoch oltárnych architektúr (naprí-

Obr. 20. Stĺp s Immaculatou v Tvrdošíne. (Foto: autor)

Obr. 21. Stĺp s Pannou Máriou s Dieťaťom v Oravskej Lesnej. (Foto: autor)

²⁹ NAMISLOVSKÁ – KURJAKOVÁ, ref. 27, s. 42-48.

³⁰ TRAJDOS, ref. 5, s. 100.

³¹ LANGER, 1997, ref. 1, s. 115.

klad Kaplnka sv. Michala na Oravskom hrade, oltár z roku 1751).³² Niekedy v prvej polovici 19. storočia vznikol na dôležitej križovatke vo Vitanovej prícestný stĺp s touto témou. Datovanie pamiatky nepovažujeme za spoľahlivo vyriešené, bude ju potrebné ďalej skúmať. Podľa všetkého však ide o najstaršiu pamiatku s touto ikonografiou v regióne.

Motív Ecce homo

Téma Krista Trpiteľa sa na prelome 18. a 19. storočia vyskytla v dvoch prípadoch. V roku 1820 vztýčili pri ceste do Studienok (Studžonek) v Orávke jeden takýto stĺp. Na drieku je pomerne plytký reliéf Panny Márie prebodnutej mečom bolesti. Druhý stĺp bol postavený v Novoti v roku 1825. Miesto, kde ho umiestnili, má nesporné krajinárske kvality. Je umiestnený na hrebeni Chudovho vrchu s rozhľadom na okolité vrchy Pilsko, Babia hora a ďalšie. Stĺp je štedro zdobený klasicistickým ornamentom, ktorý na drieku dopĺňa takmer voľná trojrozmerná socha Panny Márie Bolestnej.

Svätci a svätice na prícestných stĺpoch

Už sme vyššie uviedli, že na sklonku 18. storočia bol v Oravskom Veselom pri kostole postavený stĺp so sochou sv. Jána Nepomuckého. Okrem neho v tom istom čase vztýčili aj ďalšie dva stĺpy (so sv. Jánom Evanjelistom a sv. Máriou Magdalénou), pravdepodobne všetko pod réžiou kňaza Martina Revického. Prvý menovaný stĺp má reliéf sv. Donáta, na druhom stĺpe je reliéf sv. Petra. Stĺpy, napriek rovnakému datovaniu, majú pomerne rozdielny sochársky rukopis.³³ Z prelomu 18. a 19. storočia poznáme trojicu oravských stĺpov so sv. Floriánom. Stĺp z Bobrova, ktorý sa nachádza na miestnom námestí, dal pravdepodobne postaviť Ján Zbunjak, zvaný Bobrovský.³⁴ V tom istom čase stĺp s týmto svätcom vztýčili v Suchej Hore. Stĺp má na drieku kombináciu piliera a hlavice stĺpa, ktorú sme v tejto obci videli už pri stĺpe so sv. Jánom Nepomuckým. Stĺp zasvätený sv. Floriánovi dal postaviť v Chyžnom Vojtech Jurčazák v roku 1800. Na jeho

Obr. 22. Stĺp so sv. Jozefom v Rabčiciach. (Foto: autor)

Obr. 23. Stĺp so sv. Jozefom v Podvlku. (Foto: autor)

³² ČAJKA, Michal – MICHALCOVÁ, Miloslava. Obnova interiéru Kaplnky sv. Michala na Oravskom hrade. In Monumentorum tutela, 2006, roč. 17, s. 107-122.

³³ LANGER, 1998, ref. 1, s. 153.

³⁴ NAMISLOVSKÁ – KURJAKOVÁ, ref. 27, s. 122.

realizáciu si vybral Juraja Belopotockého.³⁵ Originálnu formu má stĺp so sv. Jozefom s Dieťaťom v Rabčiciach. Má tvar hore zrezaného ihlanu, na ktorom je položená socha svätca. Na drieku sa nachádza reliéf úteku do Egypta, erb rodu Klinovských, ako aj text svedčiaci o zásluže rodu Klinovských na vzniku stĺpa v roku 1815. Podvlčiansky farár Jozef Šimrák dal postaviť pomerne striedmy stĺp s rovnakým svätcom na rímse v roku 1820. Z roku 1824 pochádza najstarší príklad sv. Antona Paduánskeho v Mútnom. V tejto obci pri ceste od kostola do časti Dúľov postavili v roku 1827 prícestný stĺp so sochou sv. Anny. Obe mútňanské diela sa vyznačujú väčšou mierou rustikalizácie.

Zhodnotenie obdobia rokov 1780 – 1829

Obdobie vymedzené rokmi 1780 – 1829 zodpovedá v širšom geografickom priestore presadzovaniu klasicistického výtvarného názoru. Časovo mu zodpovedajú reliéfy tretej skupiny J. Langer a J. Svobodovej z rokov 1791 – 1815.³⁶ V danom čase už v regióne naplno pôsobila známa dielňa Belopotockých, ale aj dielňa Laššákovcov v okolí Novote. Z formálneho a štýlového hľadiska doznieva predchádzajúci vývoj, pričom môžeme pozorovať nie taký častý výskyt figurálnych reliéfov z driekov a soklov stĺpov, prípadne reliéfy pokrývajú už len menšie časti tiel stĺpov. Mnohé základné schémy a koncepty vychádzajúce ešte z barokového názoru boli časom kodifikované a prežili v rôznych redukovaných a obmeňovaných tvaroch. Tento sklon k tradičnému a konzervatívnemu vnímaniu pokračoval až do konca tvorby prícestných stĺpov. Bol typický pre všetky druhy výtvarného umenia v regióne. Naproti tomu v sochárskej produkcii nachádzame aj reakciu na aktuálne klasicistické podnety, ktoré sa prejavujú v rôznych oblastiach. Môžeme tak sledovať pomerne širokú variabilitu tvorby oravských sochárov.

Vývoj prícestných stĺpov v rokoch 1830 – 1917

Z výtvarného hľadiska je 19. storočie v znamení klasicizmu a neskôr rôznych neoslohov a eklektického prístupu k tvorbe. Situácia na Orave bola po roku 1830 poznačená rôznymi sociálnymi a hospodárskymi udalosťami. Silná plátennícka spoločenská vrstva na hornej Orave sa dostala za svoj významový zenit a začala byť nahrádzaná novou ekonomickou silou – skupinou židovských podnikateľov, ktorých počet čoraz viac narastal. Organizovala sa rozsiahla štátna administratíva a jej moc a pozícia silneli. Napriek zániku poddanstva sa Oravský komposesorát hospodársky neoslabil, naďalej si udržiaval svoju pozíciu najsilnejšej spoločnosti v regióne. Prevažne roľnícke obyvateľstvo sa sociálne rozvrstвило, vznikla málopočetná skupina bohatších poľnohospodárov. V tom období sa rozvinulo vysťahovalectvo do USA a ďalších krajín.

Stĺpy so sv. Jánom Nepomuckým

Najobľúbenejší „oravský svätec“ sv. Ján Nepomucký bol aj naďalej spodobovaný na viacerých prícestných stĺpoch. V Podsklí na dolnom konci obce vznikol

³⁵ TRAJDOS, ref. 5, s. 90.

³⁶ SVOBODOVÁ – LANGER, ref. 2, s. 317-318.

v roku 1830 položením sochy na kamenný kváder akýsi provizórny prícestný stĺp. V roku 1840 bol vybudovaný stĺp v Hruštíne. Výnimočne má driek s kruhovým prierezom, čo bol prvok „vyhradený“ najmä mariánskej ikonografii. Veľmi zaujímavá je lokalizácia stĺpa. Už sme spomínali, že sv. Ján Nepomucký býval v súvislosti s jeho ochrannou mocou často umiestňovaný k vodným zdrojom či do blízkosti mostov. V prípade Hruštína sa uvádza, že bol pôvodne situovaný priamo na tunajšom moste cez potok. Dal ho postaviť cestný komisár Anton Mutnucinský. Pomerne konzervatívny kvadratický stĺp s reliéfnym jazykom – atribútom svätca – vznikol v roku 1851 na ceste medzi Oravskou Jasenicou a Námestovom v chotári Námestova. O niečo neskôr objednal zhotovenie prícestného stĺpa v Zubrohlave Jozef Kovalčík. V roku 1864 vznikol stĺp so sv. Jánom Nepomuckým v Krušetnici. V roku 1869 bol vztýčený ďalší podobný stĺp vo Vavrečke. Veľmi zaujímavý stĺp so svätcom dal postaviť Ján Kapušťák v roku 1884 v Podsrní. Na drieku má reliéf sv. Kataríny, čo je v tom období pomerne ojedinelý prvok pri tomto hlavnom ikonografickom programe. Pre komplexnosť dodávame, že v roku 1920 v Hornej Lehote vyhotovili novú sochu svätca namiesto starej, zničenej pri povojnových nepokojoch, na stĺpe pred abafiovským dolným kaštieľom.³⁷

Motív Sv. Trojice

Po roku 1833 vznikol prícestný stĺp so Sv. Trojicou na významnom horskom priechode medzi strednou a hornou Oravou – Príslop v hruštínskom katastri. Na jeho drieku sa nachádza zaujímavý reliéf kameňovania sv. Štefana. V súčasnosti sa originál stĺpa nachádza pri kostole v Hruštíne. V roku 1836 vznikol obdobný stĺp aj v Oravskej Jasenici. Ten má na sokli reliéf ležiaceho sv. Jána Nepomuckého a na drieku zvyšky po pôvodnom reliéfe sv. Jozefa. Dva stĺpy s týmto zasvätením vznikli v Sihelnom. Starší pochádza z roku 1840 a bol vztýčený vďaka Pavlovi Butorovi v obci na križovatke ciest. Novší pochádza z roku 1901 a dal ho postaviť Anton Kovaliak na vyšnom konci Hornej rale. Najnovším príspevkom je stĺp

Obr. 24. Stĺp sv. Jána Nepomuckého v Zubrohlave.
(Foto: autor)

Obr. 25. Stĺp sv. Jána Nepomuckého v Podsrní.
(Foto: autor)

³⁷ LANGER, Juraj. Pamiatky. In HUBA, Peter et al. Horná Lehota. Dolný Kubín: Peter Huba, 1994, s. 103.

so Sv. Trojicou z Novote, ktorý dali zhotoviť v roku 1912 pri závere doliny Zimná voda pravdepodobne sochárovi spoza hranice.³⁸

Stĺpy s Korunovaním Panny Márie Sv. Trojicou

V roku 1839 postavili stĺp s motívom Korunovania Panny Márie Sv. Trojicou v Krásnej Hôrke pri hlavnej ceste. Onedlho, v roku 1841, bol v Habovke vztýčený stĺp s reliéfom dekalógu a pôvodne aj sv. Anny na drieku. V blízkom Zuberci postavili takýto stĺp na dolnom konci obce v roku 1850. Na drieku má reliéf sv. Anny. V roku 1851 bol v Mútnom vztýčený stĺp s reliéfom sv. Jozefa s Ježiškom na drieku zásluhou Jozefa Bialončíka. Vystaňovalci z Hornej Lehoty prispeli k vybudovaniu stĺpa s rovnakou ikonografiou v rodnej obci v roku 1856. Pôvodne sa nachádzal pri ceste pred dolným koncom obce. Pred svoj dom na hornom konci Brezy dal postaviť v roku 1864 stĺp s Korunovaním Ján Matejčík, neskôr však bol presťahovaný na súčasné miesto. V roku 1865 bol v Novoti postavený prícestný stĺp, ktorého autorom je Anton Belopotocký.³⁹ Na cintoríne v Krušetnici vytvorili v tom čase podobný stĺp.

Veľká obľúbenosť ikonografickej témy zapríčinila jej rozšírenie po takmer celej Orave. V roku 1866 dali vytvoriť stĺp manželia Sobčákovci v Chyžnom, v roku 1870 bol postavený stĺp niže obce Podbiel, v roku 1879 na križovatke do Podsrnia v Podvlku zásluhou Vojtecha Sizinku. Niekedy v druhej polovici 19. storočia vznikol takýto stĺp pred farou v Sedliackej Dubovej, na jeho drieku je vytesaný sv. Ján Nepomucký. Zatiaľ nepoznáme presnejší dátum vzniku stĺpa s Korunovaním v Zákamennom. V roku 1891 dali vyhotoviť Ján Ďurčák so synom Ignácom stĺp s Korunovaním v Hornej Zubrici. Na drieku má reliéfy sv. archanjela Michala, sv. Jána Nepomuckého a sv. Ignáca z Loyoly. Na stĺpe z Jablonky z roku 1893, ktorý dal vybudovať Ignác Jablonský Kasperek nad svojou osadou Husté (Gynste) Domy, sa nachádza reliéf sv. Jána Evanjelistu.⁴⁰ V roku 1892 dal vystavať Ján Vengrín v Oravskej Lesnej stĺp, na ktorom sa nachádza reliéf so sv. Jánom Nepomuckým.

Obr. 26. Stĺp s Korunováciou Panny Márie Sv. Trojicou v Hornej Lehote. (Foto: autor)

Obr. 27. Stĺp s Korunováciou Panny Márie Sv. Trojicou v Sedliackej Dubovej. (Foto: autor)

³⁸ LANGER, 1991, ref. 1, s. 125.

³⁹ LANGER, 1991, ref. 1, s. 125.

⁴⁰ TRAJDOS, ref. 5, s. 102.

Obyvatelia Dlhej nad Oravou pracujúci v Amerike dali vo svojej obci vystavať stĺp s Korunovaním v roku 1894, taktiež so sv. Jánom Nepomuckým na drieku.

Mariánska ikonografia

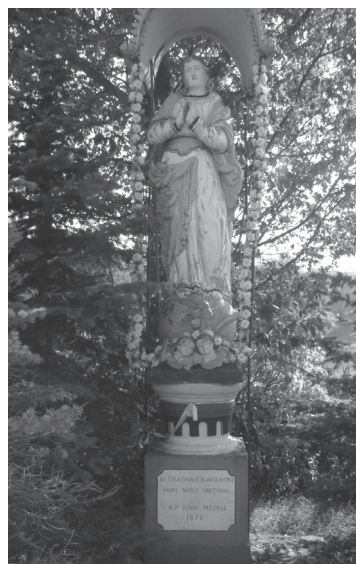
Počas rokov 1830 – 1917 sa budovali prícestné stĺpy s témou Neпоškvrnenej Panny Márie, t. j. Immaculaty. V roku 1866 dala vyhotoviť takúto sochu obec Osada. Umiestnili ju na stĺp posadený na vysoký kvadratický sokel. Pri bývalej ceste do Slanice dali ďalší stĺp s Immaculatou postaviť v roku 1875 Bobrovčania. Pri kostole v Hornej Zubrici dal v roku 1876 postaviť stĺp s Immaculatou Ignác Mšal. Má atypické proporcie: vysokú sochu a sokel, naproti tomu redukovaný stĺp. V 90. rokoch 20. storočia ho odborné obnovila jeho vzdialená príbuzná Lýdia Mšalová. Kvadratický driek stĺpa s reliéfom svätca bez atribútov a Kristom padajúcim pod krížom dal postaviť Ján Tisončík v Chyžnom v roku 1903. Ikonografiu Panny Márie s Dieťaťom si zvolil v roku 1843 zadávateľ stĺpa v Lomnej a neskôr (v roku 1861) Ondrej Kovalčík v Zubrohlave. Jedna z najmladších realizácií vznikla v roku 1906 zásluhou Jána Kokošku v katastri bývalej obce Ústie nad Oravou pri ceste do Tvrdošína.⁴¹ Motív Piety bol uprednostnený v rámci tohto obdobia v jedinom prípade, a to v Pekelníku v roku 1844. Stĺp s Pietou vybudovali na svojom území obyvatelia Rokyckej rale.

Novšia mariánska ikonografia a kristologické témy

V roku 1858 sa v Lurdoch zjavila Panna Mária odtá v bielom rúchu s ružencom v rukách. Do palety mariánskej ikonografie tak pribudla Panna Mária Lurdská, ktorej v jednom prípade zasvätili stĺp Oravci v Hornej Zubrici. Stalo sa tak v roku 1906 a objednávateľmi diela boli Ján a Mária Omyljakovci, ktorí si dielo objednali u krakovského sochára Stanisława Bodnického.⁴² V 30. rokoch 19. storočia vznikol v Pekelníku prícestný stĺp s ojedinelým motívom Krstu Krista. Dal ho postaviť Ján Targos, avšak pôvodný reliéf sa nezachoval, v súčasnosti ho nahrádza jeho kópia. V dvoch prípadoch boli vztýčené stĺpy s motívom Srdca Ježišovho.

Obr. 28. Stĺp s Immaculatou v Osade. (Foto: autor)

Obr. 29. Stĺp s Immaculatou v Hornej Zubrici. (Foto: autor)

⁴¹ KOHÚT, ref. 28, s. 63.

⁴² TRAJDOS, ref. 5, s. 135.

V Dolnej Zubrici bol postavený v roku 1906 zásluhou Jána a Márie Malesovcov. Na drieku sú reliéfy Srdca Panny Márie, sv. Jána a sv. Ondreja. Posledný prícestný stĺp na Orave vznikol v roku 1917 v susednej Hornej Zubrici zásluhou Alojza a Klementíny Vojčákovcov. Na jeho drieku sú rovnako reliéfy Srdca Panny Márie a privátnych rodinných ochrancov – sv. Alojza a sv. Klementíny.

Svätci a svätice

Najobľúbenejším svätcom stvárňovaným na prícestných stĺpoch v rokoch 1830 – 1917 bol sv. Jozef s malým Ježiškom. V mútňanskej osade Duľov dal v roku 1830 vybudovať Ján Matejašák stĺp s motívom sv. Rozálie na drieku. V roku 1876 dal postaviť miestny farár Ján Jablonský stĺp so sv. Jozefom v Hornej Zubrici. V Jablonke nad Hustými (Gynstymi) domami vybuďoval v roku 1878 Ignác Jablonský Kasperek stĺp zasvätený sv. Jozefovi (starší z jeho dvoch stĺpov). Ďalší stĺp zasvätený svätcovi bol vztýčený v Podbieli v roku 1883. V starších obdobiach obľúbený sv. Florián bol v tejto epoche vytvorený iba v prípade prícestného stĺpa v Hruštine z roku 1833. Driek stĺpa je kombinovaný zo spodného kvadratickeho a horného valcovitého prvku. Stĺp v Oravskom Veselom, ktorý vznikol v roku 1833, má hlavné súsošie venované sv. Antonovi Paduánskemu a Ježiškovi, ktorého svätec vo františkánskom rúchu drží v náručí.⁴³ Na drieku stĺpa sa nachádza reliéf sv. Floriána. Ďalší stĺp venovaný rovnakému svätcovi umiestnili v Osade zásluhou Jána Kiseľa v roku 1906. Ojedinelé zasvätenie má stĺp so sv. Vendelínom, ktorý bol postavený v Bobrove v roku 1896.

Zhodnotenie obdobia rokov 1830 – 1917

V rámci posledného časového úseku vznikli veľmi rôznorodé prícestné stĺpy z hľadiska štýlového, formálneho, ale aj ikonografického. Aj podľa J. Langeru a J. Svobodovej reliéfy vytvorené v 19. storočí sú charakteristické formálnou rôznorodosťou a silným individuálnym stvárnením.⁴⁴ Popri skromne vyzdobených stĺpoch, ktorých je väčšina, nachádzame aj tie ozdobnejšie. Prakticky až do konca ich tvorby nevymizla snaha o reliéfnu výzdobu driekov, ktorú pozorujeme od najstarších čias, je tu však badateľný posun od starších ikonografických konceptov k novým, zjednodušeným. V závere sa objavujú reliéfy rodinných patrónov, čím stĺpy získavali silný osobný akcent. Zo štýlového hľadiska za kľúčové slovo považujeme eklekticismus, splyvanie rôznych prvkov, počnúc konzervatívnymi, tradicionalistickými, ešte s nádychom barokových elementov, cez klasicistické až po špecifický neslohový osobný umelecký vklad.

Zhrnutie

Načrtnutá schéma vývoja sochárskej tvorby vychádza zo všeobecných umeleckých tendencií vo výtvarnom umení a architektúre, ktoré sú aplikovateľné na oravské podmienky. Chápeme ju ako určitý fundament pre ďalšie skúmanie, ktoré plánujeme vykonať, ako východisko pre ďalší výskum a analýzy.

⁴³ REMEŠOVÁ, ref. 19, s. 11.

⁴⁴ SVOBODOVÁ – LANGER, ref. 2, s. 318.

Už sme uviedli, že sochárska reliéfná výzdoba sa nachádza na driekoch stĺpov, resp. na sokloch. Na stĺpoch sa vyskytujú figurálne reliéfy svätcov buď jednotlivito, alebo v rôznych kombináciách. Celkovo je ikonografické rozpätie oveľa bohatšie ako v prípade sôch vo vrchole prícestných stĺpov. Samostatnou kapitolou je polychrómia, pomerne bežná na tunajších objektoch. Podľa všetkého bola nanášaná na sochárske diela druhotne.⁴⁵ Často bývala obnovovaná, reagujúc tak na mieru jej degradácie. Niekedy sa to udialo nevhodným spôsobom. Na prícestných stĺpoch sa nachádzajú aj podklady epigrafického charakteru – ryté reliéfné nápisy. Majú rôznorodý obsah, najčastejšie informujú o objednávateľovi diela a roku jeho vzniku. Môžu tu byť uvedené mená zobrazených postáv ako pomôcka pri ich identifikácii. Občas sa tu nachádza aj meno, prípadne signatúra sochára, ktorý dielo vytvoril. Môžu tu však byť aj rôzne texty náboženskej povahy, prosby a modlitby, ako aj nápisy svedčiacie o renováciách stĺpov. Celkovo sú nápisy na stĺpoch veľmi dôležitým vedeckým prameňom, ktorý je však potrebné kriticky zhodnotiť.

Autorsky tvorili diela miestne, ako aj cudzie kameňosochárske dielne. K najznámejším domácim sochárskym rodinám patrila rodina Belopotockých z Oravského Bieleho Potoka. K prvým známym umelcom z rodiny patrili Juraj I. Belopotocký, ktorý neskôr pôsobil v Ružomberku. K jeho potomkom patrili Alexander, Ján, Alojz I. a Juraj II. Belopotockí. V dielni Alojza II. Belopotockého pracovali jeho synovia Ján, Alojz III., Florián, Peter, Jozef a Štefan. Zrejme bratmi Alojza II. boli Anton a Ladislav Belopotockí.⁴⁶ Ďalšou dôležitou rodinou kameňárov a sochárov bola rodina Laššáková, pochádzajúca zrejme zo Zákamenného a pôsobiaca v Novoti. V Novoti sa uplatnili traja Jozefovia Laššákovci (I., II., III.) a zanechali tu i v okolí viacero prác.⁴⁷

Zaujímavou témou sú objednávateľa prícestných stĺpov. Pochádzali z niekoľkých spoločenských skupín: boli to kňazi, úradníci, zámožnejší remeselníci, ako aj bohatší roľníci. Z hľadiska širších krajinárskych a urbanistických aspektov má význam vyhodnotenie presnejšej lokalizácie jednotlivých diel. Najčastejšie boli vztýčené prícestné stĺpy v intravilánoch obcí. Ďalšími obľúbenými miestami boli pozície pri dôležitých cestách ďalej od hraníc obce, prípadne na križovatkách ciest. V prípade sv. Jána Nepomuckého boli stĺpy vztýčované pri vodných tokoch.

Prícestné stĺpy na Orave sú veľmi špecifickým produktom ľudovej umeleckej tvorivosti, ktorá vznikla ako reakcia na ľudovú zbožnosť v období protireformácie a rekatolizácie a pretrvala až do začiatku 20. storočia. Tému nemôžeme považovať za vedecky vyčerpanú, naopak, je nevyhnutný ďalší výskum, ktorý by mal prebehnúť najmä na poli archívnom, vďaka čomu by mohli pribudnúť ďalšie zásadné informácie o dobe vzniku a osobe objednávateľa, ale aj na poli umenovednom (hlbkovým štýlovým rozborom vyhodnotiť a klasifikovať umelecké prostriedky jednotlivých sochárov, resp. sochárskych dielní).

⁴⁵ SVOBODOVÁ – LANGER, ref. 2, s. 319.

⁴⁶ LANGER, ref. 3, s. 191; LUPTÁKOVÁ – LANGER, ref. 2, s. 93-94.

⁴⁷ LANGER, 1991, ref. 1, s. 122.

Zoznam použitej literatúry:

Monografie:

- HUBA, Peter et al. *Novoř. Martin: Neografia*, 1991.
HUBA, Peter et al. *Cesty do minulosti Oravy. Dolný Kubín: Peter Huba*, 1993.
HUBA, Peter et al. *Horná Lehota. Dolný Kubín: Peter Huba*, 1994.
HUBA, Peter et al. *Mutné. Dolný Kubín: Peter Huba*, 1997.
HUBA, Peter et al. *Oravské Veselé. Dolný Kubín: Peter Huba*, 1998.
KAVUJLAK, Andrej. *Hrad Orava. Martin: b. v., 1927*.
KOHÚT, Ľudovít et al. *Pamätnica obce Ústie nad Oravou. D. Kubín: P. Huba*, 1988.
MAŤOVČÍK, Augustín et al. *Breza. Breza: OÚ*, 2018.
MLYNARČÍK, Jozef. *Lokca (1496) 1552 – 1996. Martin: Gradus*, 1996.
NAMISLOVSKÁ, Viera – KURJAKOVÁ, Eva. *Bobrov 1550 – 1998. Bobrov: OÚ*, 2000.
REMEŠOVÁ, Věra. *Ikonografie a atributy svätých. Praha: Zvon*, 1991.
RUSINA, Ivan – ZERVAN, Marián. *Životopisy svätých. Ikonografia. Bratislava: Pallas*, 1994.
SKORUPA, Andrzej. *Kościoły polskiej Orawy. Kraków: Secesja*, 1997.
TRAJDOS, Tadeusz Mikołaj. *Przydrożne i cmentarne figury kamienne na Orawie w granicach Polski. Zubrzyca Górna: Muzeum – Orawski park Etnograficzny w Zubrzycy Górnej*, 2016.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách:

- BEŇUŠOVÁ, Elena. *Kamenné stĺpy a kríže v goralských obciach beskydskej časti Oravy. In Zborník Oravského múzea*, 2011, roč. 28, s. 152-165.
ČAJKA, Michal – MICHALCOVÁ, Miloslava. *Obnova interiéru Kaplnky sv. Michala na Oravskom hrade. In Monumentorum tutela*, 2006, roč. 17, s. 107-122.
LANGER, Juraj. *Oravské kamenárstvo. In Vlastivedný časopis*, 1965, roč. 14, č. 2, s. 86-88.
LANGER, Juraj. *Rodové korene slovenského sochára A. Belopotockého. In Vlastivedný časopis*, 1971, roč. 20, č. 4, s. 190-191.
MAŤUGOVÁ, Soňa. *Medzníky vo vývoji verejnej správy na Orave. In Zborník Oravského múzea*, 2014, roč. 31, s. 84-97.
POVALA, Gabriel. *Kamenárstvo v okolí Dolného Kubína. In Zborník Oravského múzea*, 1968, roč. 1, s. 101-119.
SVOBODOVÁ, Júlia – LANGER, Juraj. *Oravské kamenné reliéfy. In Slovenský národopis*, 1970, roč. 18, č. 2, s. 310-322.

Počet slov: 8 361

Počet znakov vrátane medzier: 55 282